

Невладине организације/ Удружења грађана

Слобода удруживања

Свако има право на слободу удруживања, укључујући и право да не буде члан неке организације.

Политичке, синдикалне и друге организације се оснивају без претходног одобрења, уписом у регистар код надлежног органа. ...

(Члан 32. Повеле о људским и мањинским правима и грађанским слободама, Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора)*

Увод

Слободно удруживање грађана у Србији јавља се већ у XIX веку упоредо са настанком грађанске класе. Српски грађански законик из 1844. заштитио је својинска права чиме је обезбедио заштиту грађана од самовоље власти, и ударио темеље за развој грађанског друштва. Упоредо са грађанским друштвом у Србији се у другој половини XIX века развијају и удружења грађана, која достижу свој највећи утицај у међуратном раздобљу, у Краљевини Југославији.

Четрдесет пет година једнопартијског комунистичког система (1945—1990) у Србији, утицало је да се удружења грађана сведу само на она која су била држави и Савезу комуниста Југославије по вољи. Уништавање грађанског друштва је уништило традицију грађанског удруживања. Тако се у јавности створио утисак о нечему што нама није својствено, нечему што је непријатељско.

Недостатак правих информација и пропаганда је многе од нас довела у ситуацију да не разликујемо основне термине везане за грађанско друштво и његове важне представнике. Са друге стране, чињеница је да данас не постоји ниједан друштвени проблем у чије решавање се не укључују и невладине организације. Поред тога многим још увек није јасно шта у ствари невладине организације раде и зашто постоје.

Термин „невладине организације“ први пут се појављује у „Гласу јавности“, издаваном у Крагујевцу, 1874. године. Њиме се означавају сва она друштва, удружења и групе које није основала влада већ сами грађани. Касније, 1881. године донешен је Закон о слободи удруживања који је регулисао рад невладиних организација. Исти тако на преласку у 20. век усвојени су прописи о раду Црвеног крста и других удружења, чиме су хумани људи били стимулисани да прилажу новац за њихове активности.

* ...Право на слободу удруживања може се ограничити законима држава чланица, ако је то неопходно ради заштите јавне безбедности, јавног здравља и морала, националне безбедности или заштите права других лица. Организације чије је деловање усмерено на насилно рушење уставног поретка, укидање зајамчених људских права или изазивање расне, националне или верске мржње могу се забранити одлуком надлежног суда.

Да би најједноставније објаснили чему у ствари невладине организације служе, почећемо од њиховог места у друштву, преко дефиниције појаве, карактеристика и сродних термина да бисмо, кроз историјски преглед рада ових организација, завршили са тиме колико је важно удруживање грађана за стварање правог модерног демократског друштва и друштва материјалног благостања.

ПОДЕЛА ДРУШТВЕНИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

Место невладиних организација у друштву

Пре него што појаснимо термин невладине организације, важно је да увидимо где је њихово место у друштву. Уопштено гледано све организације у друштву можемо поделити на основу њихове мисије, циљева и намера које имају на:

1. Државне установе или организације (установе државе или владин сектор);
2. Профитне организације или профитни, пословни или трговачки сектор који има као главни циљ стицање и повећање профита који се дели између власника. Он обухвата сва предузећа, агенције и фирме које остварују наведени циљ;
3. Непрофитне (невладине) организације имају за циљ пружање услуга за општу друштвену корист. Кроз удруживање у невладине организације грађани вођени својим интересима и потребама врше притисак на све нивое власти (савезне, републичке, покрајинске и локалне). Кроз самоорганизовање грађани директно утичу на многа питања и проблеме на које у друштву наилазе (поштовање и заштита људских права, економске слободе, заштита животне околине, уређење зелених површина, пореска политика, локална самоуправа...). На тај начин они представљају велику противтежу свакој самовољи коју власт може наметати грађанима. Слободно удруживање грађана у невладине организације представља прави пут за заступање најширих интереса грађана како би живели у демократском и економски напредном друштву, у коме се поштују права сваког појединца.

Важно је нагласити да ова три сектора (државни, профитни и непрофитни) нису у сукобу, већ кроз сарадњу и заједнички рад сачињавају право демократско друштво. Примери за то су: различити законски предлози, заједничке акције у различитим кампањама, стручне експертизе и помоћ у образовању које невладине организације могу пружити

*Лаза Костић, српски песник,
председник Друштва новинара
Србије, основаног 1881, једног
од најстаријих у Европи*

држави, учествовање на конкурсима државе (републике, града, општине) за поделу средстава невладиним организацијама за њихове активности... Невладине организације могу имати нарочиту улогу у надзирању рада извршних органа државе или локалне самоуправе.

Невладине организације, синонимни и сродни термини

У зависности од теоретској приступа слободном удруживању грађана постоје различита имена за овакву активности: невладине организације (НВО), непрофитне организације, грађански сектор, удружења грађана, цивилни сектор и добровољни сектор. Када у неком контексту наиђемо на неки од ових термина знаћемо да се они односе на исту ствар. НВО или НГО (non governmental organization) су скраћенице које се често користе за обележавање невладиних организација.

Поред термина невладине организације, често nailазимо на речи као што су задужбина, књиговодство, донацтво, фондови. Ови термини, као прво указују на то колико је појава грађанске иницијативе дубоко укоревена у традицију ових простора. Друго, они представљају извор средстава за активности различитих невладиних организација, односно извор њиховог финансирања.

Класификација невладиних организација

Невладине организације представљају један облик организација грађанског друштва. Оне су створене како би својим радом допринеле добробити целокупног друштва. Да бисмо боље схватили шта невладине организације представљају, приказаћемо неколико разврставања невладиних организација:

- А) На основу својих активности и поља деловања усмереним ка јавној користи и друштвеном и општем благостању, невладине организације можемо сврстати у две групе. Оне које се образују на основу сличних интереса својих чланова, физичке или менталне конституције, социјалне позиције, старости, професије. Њихов рад је тада више усмерен на посебне групе које их оснивају. Са друге стране то су удружења грађана чији је првенствени циљ опште благостање, јер пружају услуге у корист неких друштвених група или врше притисак у јавности и воде кампању ради бољег решавања неког друштвеног проблема, представљају интересе грађана и усмеравају јавност према одређеним циљевима.
- Б) Други вид поделе односи се на невладине организације у ужем и ширем смислу. У ужем смислу невладин сектор обухвата сва постојећа удружења грађана, иницијативе

и групе које су настале самостално, добровољно и које су непрофитне. То су различите добровољне, приватне, непрофитне организације и удружења (различита спортска, хобистичка, културно-уметничка, ловачка, риболовачка друштва, затим мировне, хуманитарне и еколошке организације, као и различите грађанске иницијативе). Када говоримо о невладиним организацијама у ужем смислу, онда мислимо на све оне организације чији су циљеви и активности усмерени на шире друштвене проблеме, које се брину за заједничко добро свих грађана (социо-хуманитарне организације, еколошке организације, за заштиту људских права, женске групе, грађанске иницијативе, организације за демократизацију друштва путем образовања...).

- В) Трећа врста поделе јесте она која невладине организације дели на удружења и фондације. Удружења су она врста невладиних организација у којима људи улажу свој рад и своје слободно време за неке корисне опште друштвене послове. Фондације су оне невладне организације у којима људи улажу своја финансијска или материјална средства за остваривање одређених интереса заснованих на добровољности, независности и непрофитности.

На крају међународна класификација невладиних организација их дели на 12 главних група: култура и рекреација, образовање и истраживање, здравље, социјална заштита, заштита животне средине, развој и становање, грађанска права и заступање, филантропија и промоција добровољног рада, међународне организације, професионална удружења, религиозне организације и остале организације.

Карактеристике невладиних организација

Главно обележје невладиних организација је самоиницијативно удруживање грађана — појединачно, без надзора државе ради остваривања неке заједничке мисије или циља. Она настају као алтернатива решавању неких питања и проблема које из неких разлога државне установе не успевају да реше.

Основне одлике НВО

1. грађанска, лична иницијатива — делују на основу личне иницијативе руковођени личним интересом, без утицаја владиног, државног сектора — зато се и зову невладине организације;

Београдска трговачка омладина, основана 1880. г., једно од првих грађанских удружења (невладиних организација) у Србији

2. добровољност и алтруизам — појављују се спонтано, самоиницијативно и добровољно, а за добробит друштва, без утицаја државе и њених тела;
3. непрофитне су и небудетске — финансирају се самостално од властите чланарине, поклона, спонзорства, легата и донација;
4. спонтаност деловања — њихов рад се не заснива на хијерархији, моћи, разним врстама принуде (што постоји код неких других организација). У ствари, њихова организациона начела се разликују од оних у државним, владиним установама, политичким странкама итд;
5. разноврсност деловања и покретање глобалних проблема — иако су руковођени личним интересима, најразличитије акције и поља деловања невладиних организација тичу се општих и глобалних друштвених проблема, а за корист целог друштва (заштита човекове околине, људска права, разоружање, стратегије за смањење сиромаштва, стратегије за развијање одређених подручја и сл.).

Најзлонамернија замерка која се упућује невладиним организацијама је њихово финансирање. То је настало услед њиховог учешћа у обарању ауторитарног режима Слободана Милошевића. Као што се и каже у тексту оне се финансирају на неколико начина: самостално од властите чланарине, поклона, спонзорства, легата и донације у земљи и иностранству. Појке државе која конкурише за донације у иностранству, иако су и НВО у прилици да се финансирају на тај начин, и то код различитих међународних организација, као што су: Уједињене нације, Светска банка, различити програми помоћи у оквиру установа Европске уније, али и од стране богатих земаља које издвајају одређена средства за помоћ земљама у развоју. Све врсте финансијске помоћи су трансферентне и подлежу пореским прописима у матичној земљи.

Историјат грађанског удруживања у Србији

Неоспорна чињеница јесте да је на овим просторима одувек постојало удруживање грађана зарад бављења различитим проблемима које није могла да реши сиромашна држава. Још у средњем веку су постојали задужбинари, попут Стефана Немање и Светог Саве, који су свом народу оставили манастире и цркве. Жена краља Уроша, Јелена Анжујска је била оснивач прве женске школе.

Многи богати људи у прошлости су завештали народу, или пак држави за добробит народа, своје богатство, куће и имања. Други су за живота несекично помагали разна удружења. Никола Спасић је био оснивач „дечијих склоништа“. Он је чак и откупио

1890. године део српског дуга од америчких банака. То је прва донација домаћој привреди. Штавише, претпоставља се да би задужбина коју је Никола Спасић оставио српском народу, данас по величини финансијских средстава надмашила Нобелову фондацију, да није била национализована од стране комуниста. Алекса Крسمановић, богати трговац, завештао је држави, основавши истоимену задужбину, скоро целокупно богатство, које се састојало од више зграда, кућа и имања.

Други имућни људи, Вајферт и Бајлони су од сваке продате кригле пива одвајали део средстава за хуманитарно друштво „Свети Сава“. Влада Митић је давао новац за студенте. Чланови краљевских породица, Обреновића и Карађорђевића, су такође издвајали знатна средства за различите грађанске иницијативе.

Два наша велика научника Никола Тесла и Михајло Пупин су такође помагали невладине организације. Први је био почасни члан „Техничарског удружења“, док је други био члан удружења за помоћ сиромашнима „Војвођанска менза“. Позната списатељица, Исидора Секулић је са истомисљеницима покренула „Удружење наставница средњих стручних школа“, а знаменити комедиограф и дипломата, Бранислав Нушић је писац првог статута „Кола српских сестара“ 1903. године, које је основала сликарка Надежда Петровић.

Разноликост удружења која су окупљала познате људе сведочи да је у готово свим сферама друштва било грађанских удружења. Процењује се да је било неколико хиљада удружења. Примера ради, на Скупштини Народног женског савеза у Новом Саду 1928. године окупиле су се представнице 450 различитих женских организација. Постојале су оне и са еколошким програмима — вегетаријанска друштва, друштва за заштиту биља, мировни покрети и многи други. Сарадња са владиним сектором је и тада постојала, а било је и закона и прописа који су уређивали област грађанског удруживања.

После Другог светског рата стање се знатно променило. Задужбине и фондови су национализовани, а оснивање и програми рада су подлежали дозволи Социјалистичког савеза радног народа који је био само продужена рука Савеза комуниста Југославије. Иако су постојале бројне организације све су биле под патронатом државе, финансиране из разних државних буџета, и далеко од онога што представља темељну одлику невладиног сектора, а то је добровољно удруживање грађана.

Богородичина црква у Студеници (крај XIII века), задужбина великог жупана Стефана Немање, оснивача династије Немањића

Важност удруживања грађана за развој модерног демократског друштва

Као што смо видели идеја грађанског удруживања на нашим просторима није нова и наслања се на традицију задужбинарства која постоји од давнина. Тиме се отвара простор за сваког од нас, уколико жели, да учествује у раду неке од невладиних организација или да је оснује са својим истомишљеницима. Пориви за то могу бити разни: од заштите природног станишта неке биљне или животињске врсте, преко удружења пријатеља неког града, до помоћи сиромашнима и заштите људских права. Невладине организације се могу основати и са идејом да се људи друже, а уз то ураде и нешто корисно за друштво у целини.

Постојање развијене мреже грађанских удружења је од изузетне важности јер увек постоји велика, аморфна маса људи која ће се декларативно увек залагати за мир, за поштовање и заштиту људских права, за тржишно пословање, фер конкуренцију, против неправде, али на томе неће ништа радити и неће се друштвено ангажовати. Они сматрају да ако они тако мисле, да и други тако размишљају и да ће здрав разум превладати. Нажалост, историја показује да то није увек случај и да смо увек ми ти који нешто морамо да учинимо за добробит друштва.

Питања

Перикле говори Атињанима

❑ Да ли би било боље друштву да држава и политичке партије воде све послове без превише мешања разних организација у њихов посао?

✓ Такво друштво би било зашћворено за било какву грађанску иницијативу, и имали бисмо ситуацију тоталитарних друшћава где појединац више не постоји. Екстремни примери за то су Хитлерова Немачка и Стаљинова Русија. Тамо где грађани не могу да поставе питања о било чему, не постоје основне слободе. А за њих се они боре, између осталог удруживањем да би задовољили своје интересе.

❑ Да ли су невладине организације увезене из иностранства и немају ништа заједничко са нашом традицијом?

- ✓ *Најрошћив, невладине организације су одувек део традиције нашег модерног друштва. Много је примера како су велики задужбинари својим донацијама, помагајући активностима грађанског друштва: у борби против сиромаштва, за боље образовање... Та традиција у Србији је била прекинута за време периода комунизма. У последњој декади прошлог века рад невладиних организација је отворено напавало ауторитарни режим Слободана Милошевића. Од када је поново успостављен демократски поредак 2000. године добра традиција удруживања грађана се наставља без икаквих претисака од стране владајућег режима.*

Литература

- Петровић Б., Пауновић Ж: *Невладине организације у СР Југославији*, Отворени универзитет, Суботица 1994.
- Петровић Б. (уредник): *Грађанско друштво и невладин сектор*, Магна Агенда, Београд 2002.
- У праву си!* — водич кроз правни систем Републике Србије, 2. издање, Београдски центар за људска права, Београд 2003.
- Костић М.М: *Успон Београда*, Историјски архив града Београда, Библиотека града Београда, Завод за заштиту споменика културе града Београда, Београд 1994.

Линк

- www.crnps.org.yu Ово је адреса сајта Центра за развој непрофитног сектора, која садржи списак свих невладиних организација у Србији и Црној Гори као и најважнија обавештења о њиховим активностима.